

Про Йозу і Янека

Божена Нємцова

У шевця Марека було двоє синів — Йоза і Янек. Йоза разом із батьком теж шив чоботи, але був парубок гордий і впертий, ні з ким не вмів жити в злагоді й через те ніхто його не любив. А Янек не знав ніякого ремесла, та все, що тільки бачили його очі, зразу ж могли зробити й руки. Він був добрий, розумний, слухняний і до того ж вродливий, тільки мав одну ваду — не хотів учитися ніякого ремесла, і тому Йоза, який не міг терпіти брата, називав його дурнем. Але батько, не зважаючи ні на що, все ж таки більше любив Янека.

Одного разу Йоза сказав батькові:

— Любий тату, хоч я вже й так багато чого вмю, та мені ще хочеться дечого навчитися; тож дозвольте піти у світ на людей подивитися.

— Що ж, іди, коли хочеш.

І Йоза подався в дорогу. На третій день він дійшов до межі й сів перепочити, а що мав у кишені ще й шматок хліба, то почав підкріплятися. Раптом біля його ніг з'явилося безліч мурахів, і всі лізуть до нього, наче просять хліба. Але парубок сердито струсив їх із себе й не дав навіть крихти.

— Стривай, стривай, ми тобі теж не допоможемо,— образились на нього мурахи.

Та Йоза не звернув на них ніякої уваги й пішов далі.

Іде день, іде другий, на третій дійшов до зеленого луку, дивиться — а там двоє чортів б'ються.

— Ходи поможеш мені, Йозо! — крикнув один чорт.

Але парубок відвернувся й невдоволено сказав:

— Яке мені до вас діло — хоч повбивайте один одного на смерть, мені байдужісінько!

— Іди, йди,— крикнули йому навздогін чорти,— ми тобі теж не допоможемо!

Та він навіть не озирнувся і пішов далі.

Незабаром прийшов до озера, дивиться — біля берега лежить великий короп, кидається в багнюці, а до води дістатись не може.

— Прощу тебе, Йозо, кинь мене в озеро,— попросив короп, коли парубок підійшов до нього.

— Та відчепіться ви всі від мене й дайте мені спокій! — невдоволено буркнув Йоза і лишив коропа в болоті.

— Постривай, я тобі теж не допоможу! — крикнув йому навздогін короп.

Але Йоза тільки засміявся у відповідь і пішов далі.

Довго ходив він по світу, та так і не знайшов собі якогось діла — йому скрізь не щастило. Довелося з порожніми руками додому вертатися.

— Щось дуже швидко ти повернувся, Йозо,— сказав Янек, побачивши брата.— Та й додому нібито нічого не несеш.

— А ти сам піди, побачимо, що ти принесеш,— відрубав Йоза.— Може, хоч трохи тобі, дурневі, розуму додасться.

— І піду, чого б не піти? — відповів серйозно Янек.

Йому було дуже боляче, що Йоза мав його за дурня, він хотів довести, що в нього теж є голова на плечах, і сказав про це батькові.

— Що це тобі, Янеку, в голову збрело? — здивувався старий Марек.— Навіщо тобі по світу швендяти? Лишайся краще вдома і навчися якого-небудь ремесла. Чи ти, може, думаєш, що в чужих краях печені голуби самі тобі в рот падатимуть?

— Я такого не думаю, але не хочу, щоб брат мене й далі мав за дурня,— відповів ображений Янек.

— Ну що ж, іди, якщо інакше не можеш, але все ж таки навчися чого-небудь від людей.

І наш Янек почав збиратися в дорогу.

А напередодні увечері, перед тим, як він мав вирушити з дому, взяв його батько за руку й повів до льоху за хатою. Коли вони спустилися вниз, швець відкотив із кутка камінь і витяг маленьку пляшечку, повну якоїсь рідини.

— Слухай, Янеку,— сказав він синові,— цю водичку дав мені один дуже вчений чоловік, якого я з біди вирятував. Він сказав, що це ліки від усякої недуги. Хто вип'є п'ятнадцять крапель, той зразу ж видужує. Мені вона не знадобилася і простояла тут багато років. Твоєму братові я не відкрив цієї таємниці через те, що він однаково нікому не захотів би допомогти. Але тобі я охоче довірю — може, ця пляшечка принесе тобі щастя. Тільки бережи її!

Янек сховав пляшечку в кишеню, і вони піднялися нагору.

Другого дня хлопець попрощався із своїм добрим батьком та злим братом і подався тією самою дорогою, якою недавно йшов Йоза. І випало йому прийти на ту саму межу, де раніше відпочивав його брат. Сівши, Янек дістав із кишені шматок хліба й почав полуднувати. Раптом з усіх боків чорною хмарою обсипали його мурахи.

— Ох, ви мої бідненькі! Мабуть, теж хочете їсти? Нікому вас нагодувати? Зачекайте, зараз я з вами поділюся, чим маю.

І Янек покришив мурахам цілий шматок хліба й висипав на землю. Мурахи почали збирати крихти і їсти. А Янек, перепочивши трохи, подався далі.

— Коли будеш у скруті, ми тобі теж допоможемо! — гукнули йому навздогін мурахи.

Другого дня Янек вийшов на зелений луг. Дивиться, а там двоє чортів б'ються.

"Подуріли, чи що? Чого це вони гамселять один одного? — здивувався хлопець.— Треба їх розборонити".

Він кинувся до чортів і справді їх розборонив.

— Коли тобі, Янеку, буде від нас щось треба, ти приходить, ми тобі охоче допоможемо,— сказали йому на прощання чорти.

— От і гаразд,— відповів Янек і пішов далі своєю дорогою.

На третій день дістався він до озера. Бачить, а в багнюці величезний короп

борсається і ніяк до води дістатись не може.

— Так, сердего, й задихнутися можна,— сказав йому добрий Янек і, піднявши коропа з багнюки, пустив у озеро.— Пливи собі тепер, куди хочеш.

— Якщо тобі знадобиться моя допомога, ти тільки гукни мене,— сказав короп, вистромивши на прощання з води голову.

— Гаразд, гаразд, мені не коштувало ніяких зусиль порятувати тебе.

Пішов Янек із берега озера і незабаром опинився у великому місті. Зазирнув до шинку, питає, що нового.

— Та нічого особливого, тільки от нашої принцесі стає гірше й гірше.

— А вона що, занедужала? — поцікавився Янек.

— О, та ви, мабуть, чужинець, що нічого не знаєте. Принцеса наша хворіє вже багато років, але останнім часом їй дуже погіршало, і ніхто не може їй нічим допомогти; король оголосив, що віддасть її за дружину тому, хто поставить її на ноги.

— А вона хоч гарна?

— По-моєму, як картинка, хоч і нездужає,— відповів шинкар.— Єдина її вада — надмірна гордість.

"Ну, цьому можна зарадити",— подумав Янек, розплатився з шинкарем і пішов просто до короля.

З'явившись до палацу, він звелів доповісти, що прийшов лікар. Король негайно наказав покликати Янека до себе й радо привітав. Янек попросив, щоб його відвели до принцеси, і король охоче задовольнив це бажання. Янек про все розпитав дівчину, ніби й справді щось тямив у медицині, а сам намагався якомога довше затриматися біля неї, бо дуже вже вона йому припала до вподоби; потім вийняв пляшечку і дав їй кілька крапель чудодійної води. А прощаючись, пообіцяв, що завтра знов прийде подивитись, як вона себе почуває. Зі страху його цілу ніч не брав сон — він потерпав, щоб хворій від тих ліків не погіршало.

Другого дня рано-вранці Янек з'явився до палацу й неабияк зрадів, почувши, що принцесі стало набагато краще. Він ще дав їй випити крапель. На третій день принцеса зовсім видужала і стала його нареченою. Янек почувався від щастя на сьомому небі. А принцеса засумувала, бо парубок їй геть не сподобався. Хоч Янек був і гарний, але у своїй потертій одежині скидався поряд з нею на справжнього простака. До того ж він іще захотів у цьому самому вбранні й до шлюбу йти. Це боляче образило горду принцесу, але нічого не вдієш: так звелів батько, і вона бачила, що мусить скоритися своїй долі. Але перед тим, як дати свою згоду на шлюб із Янеком, поставила йому умову, сподіваючись, що хоч так здихається небажаного нареченого. Вона сказала Янекові, що доти не піде за нього заміж, доки він виконає три її бажання. Янек з любові до неї ладен був на все й пообіцяв виконати кожен її забаганку. Тоді вона звеліла йому добути з морського дна перлину, та таку велику й гарну, якої ще досі ніхто не бачив, і визначила строк — сім днів і сім ночей. Янек неабияк засмутився, почувши це.

"Як же я можу спуститися в морську глибину, коли я не риба? — подумав він і раптом згадав про коропа: — Той же обіцяв допомогти мені, коли я щось у нього

попрошу; спробу ю-но піти до нього".

Попрощався Янек із нареченою, попрощався з королем, який лаяв дочку, що вона так знущується із свого рятівника. Але Янек заступився за принцесу і сказав, що залюбки виконає всі її бажання, а сам у душі вирішив провчити цю гордячку. Потім пішов до озера.

Дорога туди була парубкові добре знайома, і він легко дістався до озера, сів на березі й задивився на чисту гладінь. Тисячі рибок плавали у воді, але великого коропа ніде не було видно, а як покликати його, Янек не знав.

"А, хай буде, що буде",— подумав він і почав голосно гукати:

— Коропе, коропе, це я прийшов просити у тебе допомоги!

Не встигла ще луна згаснути від його голосу, як озеро легко захвилювалося, і до Янека тихо підплив короп. Він був риб'ячим королем, отож його супроводжували тисячі рибок — його придворні.

— Чого тобі, добрий Янеку? — запитав короп.

І тут Янек розповів йому про своє горе.

— О, це не так і страшно, я тобі зараз допоможу, зажди хвилинку,— сказав короп і зник.

Минуло небагато часу, і він вернувся, виплюнувши Янеку до ніг небаченої краси перлину.

— Ось тобі найгарніша перлина, яку я тільки міг знайти на дні морському,— сказав короп.— Візьми її й віднеси своїй принцесі.

Янек схопив коштовну перлину й заквапився до палацу. Йшов день і ніч, щоб тільки встигнути вчасно повернутися, і таки встиг. Але по дорозі придумав, як покарати горду принцесу. Він знав одну рослину, яка фарбувала в зелений колір, відшукав її в лісі і, розтерши, намазав собі нею волосся.

На сьомий день уранці, коли парубок з'явився з коштовною перлиною до принцеси, кожен, кому він трапився дорогою, подумав, що це водяник. А принцеса аж завмерла зі страху, коли побачила зеленочубого жениха, який приніс їй перлину!

— Хто тобі так бридко чуба пофарбував? — запитала вона Янека.

— Та це мене так русалки вимастили, коли я в них із моря коштовну перлину вкрав. Але то нічого, сподіваюсь, тепер я тобі сподобаюсь? Адже я виконав твоє бажання!

Але якщо Янек не подобався їй раніше, то тепер він не сподобався їй і поготів, і вона почала думати, куди б його послати вдруге, щоб він не зміг принести те, що вона загадає, і здихатися його. Нарешті придумала, що пошле його в пекло.

— А тепер,— сказала вона, принеси мені з пекла золоту троянду, і щоб вона була така прекрасна, як жива.

Це теж було нелегке завдання, та, на щастя, Янек згадав про чортів, яким допоміг помиритися на лузі.

Король знов страшенно розсердився, що донька так мучить і принижує нещасного нареченого, а себе виставляє на людський осуд, але Янек і цього разу заспокоїв його.

Другого дня він подався в дорогу, щоб за сім днів і ночей устигнути повернутися з

пекла. Однак найгірше було те, що він не мав анінайменшого уявлення, куди йти.

Думав, думав, а тоді пішов на луг, де билися чорти; а прийшовши на місце, роззирнувся на всі боки й закрокував тією дорогою, якою вони пішли помирнені. Іде день, і ніч і нарешті, поминувши густий ліс, дістався до високої гори. Дивиться, а в горі — залізні ворота. Довго стукав він у них, але ніхто йому не відчиняв; нарешті якийсь хрипкий голос питає, хто це там так завзято стукає і що йому, біс би його взяв, треба в пеклі.

Зрадів Янек, що дістався нарешті до пекла, й сказав, що він за один.

За хвилину вийшов чорт і відчинив йому ворота; він упізнав Янека, а Янек — його. Розповів йому Янек, чого він сюди прийшов, і чорт пообіцяв принести троянду.

— Тобі тільки доведеться трохи почекати, Янеку, поки я в пана Люципера ключі від скарбниці випрошу, й тоді ти зможеш вибрати собі те, що сам забажаєш.

Янек зрадів і почав чекати. Не минуло й хвилини, як чорт примчав із ключами й потяг Янека до скарбниці. Довелося їм безліч дверей поминути, поки вони дісталися на місце. А коли чорт відчинив останні двері, Янек зупинився мов укопаний. Тут стояло стільки бочок із золотом, сріблом та іншими коштовностями, що якби навіть на одне місце знесли скарби з усього світу, то їх однаково було б менше, ніж у Люциперовій скарбниці. Янек стояв приголомшений і не знав, що йому взяти, аж поки раптом помітив між іншими коштовностями золоту троянду. Тільки тепер згадав він, чого прийшов сюди. Узяв Янек цю троянду, до якої чорт додав йому ще різних коштовностей, а тоді заквапився геть із пекла, щоб вчасно додому вернутися; і справді — на сьому ніч він без найменших пригод щасливісінько дістався до королівського палацу.

Янек вирішив і цього разу вдатися до хитрощів — він приготував собі чорної мазі і вранці, коли настав час нести троянду нареченій, намастив нею собі обличчя. Принцеса скрикнула з переляку, що це сам чорт по неї прийшов. Але Янек заспокоїв її і підніс золоту троянду.

Принцеса, звичайно, зраділа цьому дивові, але засмутилася ще дужче, що їй доведеться за цього чорного парубка заміж іти.

— Скажи мені, будь ласка, чого це в тебе так почорніло обличчя? — запитала вона в Янека з неприхованим страхом.

— А це коли я ніс троянду з пекла, чорти кинулися за мною, щоб відібрати її, але я все ж таки швидко втік від них нагору. Тоді чорти зі злості дмухнули мені в обличчя пекельним полум'ям, от воно все й почорніло. Але я цим не дуже-то й журюся, бо напевно знаю, що такого, люба панно, ти мене ще дужче покохаєш.

Король від усього серця жалів Янека й суворо заборонив дочці посилати його ще кудись і тим наражати на небезпеку.

Але принцеса придумала для нього останнє випробування. Увечері її слуги принесли Янекові мішок попелу й мішок маку, висипали все це на підлогу в його кімнаті й гаразд перемішали. А незабаром і сама наречена прийшла і звеліла, щоб він до ранку все це перебрав і назад у мішки склав, якщо хоче, аби вона стала його

дружиною.

Коли принцеса пішла, Янек зовсім упав у відчай, не знає, що й робити. Яка жорстокість! Хіба зможе він це до ранку перебрати? І раптом він згадав про мурахів. Але як їх покликати? Адже до ранку весь мак має бути відділений від попелу. Дивиться сумно на підлогу, дивиться й раптом бачить, що купа починає ворухитися. Придивився парубок краще — а це тисячі роботящих мурахів самі прийшли йому на допомогу!

Почали мурахи з попелу мак вибирати й зносити його на одну купку; коли ж почало світати, маку була вже велика купа, а вранці — цілий мішок. І попелу теж стільки.

Янек щиро подякував мурахам за допомогу, і вони повернулися на свою межу.

А рано-вранці прийшла принцеса подивитися, чи багато Янек устиг перебрати маку й попелу. Як же вона здивувалася, коли побачила, що весь мак відділено від попелу! Тепер уже їй не залишалося ніякого виходу, і вона, хоч як це їй було прикро, змирилася зі своєю долею.

Батько на радісах звелів негайно готуватися до весілля. А в ті часи весілля гуляли бучні й пишні. Але Янек не почувався зовсім щасливим, він-бо знав, що принцеса його не любить, і це його дуже засмучувало. Може, він їй і сподобався б, якби пристойно вбрався, та йому цього не хотілося — він жадав покарати принцесу за її гордість і пиху, отож залишився в тому, в чому був.

Напередодні весілля з'явився він до нареченої і каже їй:

— Мила моя наречено, я виконав усі твої забаганки, і ти мала б мене все ж таки полюбити. Але я не ображаюся, бо бачу, що я й справді досить-таки бридкий. Як я вже сказав, усі твої забаганки я виконав, отож тепер і ти виконай одне моє прохання. Не годиться, щоб я в своїй старій одежі вінчався з такою прекрасною й ошатно вбраною королівською дочкою; тому завтра ти теж надягнеш просту селянську сукню без ніяких коштовних оздоб. Може, тебе й покарано моєю бридкою зовнішністю саме за твою безмежну гордість.

Розміркувавши гаразд над цими словами, принцеса переконалася, що він має рацію: вона й справді досі була надто горда й завдала великої кривди нещасному парубкові. Крім того, вона не могла не зважити на його досить скромне прохання. Задоволений пішов Янек від принцеси, в душі пробачивши їй усе.

На другий день гуляли весілля; всі були ошатно й гарно вбрані, і тільки молодий та молода скидалися на жебраків: молодий був у своїй потертій одежині, з розкошланою зеленюк" чуприною та з чорним обличчям, а молода — в простій сірій сукні, схожа на вбогу служницю. Всі довкола раділи, що нарешті покарано її надмірну пиху.

І тільки добрий серцем Янек журився за столом, бачачи, яка сумна сидить біля нього молода. Він, звичайно, хотів її ще трохи помучити, але серце його розм'якло від її жалісного вигляду, і йому хотілося, щоб очі в молодій повеселіли. Тоді він пішов до свого покою й звелів принести вбрання, яке йому прислав на весілля король.

Коли Янек вимив своє волосся й обличчя, а також надів розкішне вбрання, то став такий гарний, що перша-ліпша принцеса, хоч би яка вродлива й багата вона була,

могла б у нього закохатися. Пишно вбраний, пішов він до принцеси, яка сиділа в своєму покої.

Побачивши його, вона здивувалася, звідки до неї прийшов такий вродливий юнак, і вже хотіла запитати, хто він і що йому тут треба, але слова раптом завмерли в неї на устах, коли Янек заговорив і вона впізнала в ньому свого зеленочубого нареченого. Довелося їй на вимогу свого судженого теж у весільне вбрання перевдягатися, й пішли вони обоє до бенкетної зали. Радісними вигуками привітали гості таку гарну пару.

Весільний бенкет тривав цілих вісім днів. А через вісім днів молодий король зібрався і поїхав по свого батька.

У старого Марека аж молоток із рук випав, коли біля його вбогої хатини зупинилася карета, запряжена четвериком, а в тій кареті сидів пишно вбраний молодий пан. А коли цей пан вискочив із карети і, ввійшовши до кімнати, обняв старого Марека, той так і скам'янів від радості. Тільки тепер старий упізнав у ньому свого улюбленого сина Янека. В цей час до кімнати увійшов також брат Йоза, який не хотів вірити власним очам, що перед ним стоїть дурний Янек.

А через кілька днів Янек назавжди попрощався із своїм рідним домом, забрав із собою батька й брата і повернувся з ними до палацу.

Коли старий король помер, Янек став у країні повновладним господарем і правив довгі роки з любов'ю та справедливістю.